

УДК 347.7

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.44>

ПРАВОВІ ВИМОГИ ДО ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ ЯК ЗАСНОВНИКА (УЧАСНИКА) ГОСПОДАРСЬКОГО ТОВАРИСТВА

Романенко В.О.,

*аспірант кафедри інтелектуальної власності,**інформаційного та корпоративного права**юридичного факультету**Львівського національного університету імені Івана Франка*

ORCID: 0009-0003-6147-0954

Романенко В.О. Правові вимоги до фізичної особи як засновника (учасника) господарського товариства.

Стаття присвячена аналізу правових вимог до фізичної особи як учасника (засновника) господарського товариства. Визначено загальні положення щодо можливості фізичних осіб бути учасниками таких товариств, а також окреслено обмеження, які можуть встановлюватися у законодавстві та установчих документах господарських товариств.

У статті обґрунтовано, що фізична особа може набути статус учасника господарського товариства за умови наявності необхідного обсягу цивільної дієздатності та виконання передбачених законодавством вимог щодо внесення вкладу в статутний капітал товариства. Проаналізовано питання участі неповнолітніх осіб, осіб з обмеженою цивільною дієздатністю та осіб, визнаних судом недієздатними, у господарських товариствах. Зазначено, що обмеження дієздатності не є підставою для втрати статусу учасника (засновника), проте така особа не може самостійно реалізовувати належний їй корпоративні права.

Досліджено вплив накладення санкцій на фізичну особу-учасника господарського товариства. З'ясовано, що санкція «блокування активів» не позбавляє фізичну особу статусу учасника (засновника) господарського товариства, однак обмежує її можливість розпоряджатися часткою у статутному капіталі та здійснювати корпоративні права. Встановлено, що фізична особа, щодо якої застосовано санкції, може натрапляти на труднощі у придбанні частки у статутному капіталі нового господарського товариства, оскільки блокування активів унеможливорює використання коштів та інших активів для здійснення відповідних розрахунків. Однак така особа може бути засновником товариства, якщо її внесок у статутний капітал здійснюється в межах дозволених активів або у пільговий період. Водночас санкція «стягнення в дохід держави активів» може призвести до втрати права власності на частку в господарському товаристві, що фактично позбавляє особу статусу його учасника.

Звернено увагу на питання участі у господарських товариствах фізичних осіб, визнаних безвісно відсутніми або зниклими безвісти за особливих обставин. Проаналізовано особливості здійснення корпоративних прав такими особами через опікунів над їхнім майном.

Обґрунтовано доцільність закріплення у законодавстві чітких вимог до фізичних осіб-учасників господарських товариств, а також уточнення механізмів реалізації корпоративних прав у випадку обмеження дієздатності чи застосування санкцій.

Ключові слова: корпоративне право, господарське товариство, учасник господарського товариства, статутний (складений) капітал, вклад у статутний капітал, частка у статутному (складеному) капіталі, фізична особа, підсанкційна особа, блокування активів.

Romanenko V.O. Legal requirements for an individual as a founder (participant) of a business association.

The article is devoted to the analysis of legal requirements for an individual as a participant (founder) of a business association. General provisions regarding the possibility of individuals becoming participants in such associations are defined, and restrictions that may be established in legislation and the constituent documents of business associations are outlined.

The article substantiates that an individual may acquire the status of a participant in a business association, provided they have the necessary scope of civil legal capacity and fulfill the legislative requirements regarding contributions to the association's authorised capital. The participation of minors, individuals with limited civil legal capacity, and persons declared legally incompetent by a court in business associations is analyzed. It is noted that the limitation of legal capacity does not constitute grounds for losing participant (founder) status; however, such individuals cannot independently exercise their corporate rights.

The impact of the imposition of sanctions on an individual participant of a business association is examined. It is determined that the sanction of «asset blocking» does not deprive an individual of the status of a participant (founder) of a business association but restricts their ability to dispose of their share in the authorised capital and exercise corporate rights. It has been established that an individual subject to sanctions may face difficulties in acquiring a share in the authorized (shared) capital of a new business association, as asset blocking prevents the use of funds and other assets for relevant transactions. However, such an individual may still be a founder of a business association if their contribution to the authorized (shared) capital is made within the scope of permitted assets or during a grace period. At the same time, the sanction of «seizure of assets in favor of the state» may lead to the loss of ownership rights to a share in a business association, effectively depriving the individual of participant status.

Attention is drawn to the issue of participation in business associations by individuals recognized as missing or declared missing under special circumstances. The peculiarities of the exercise of corporate rights by such individuals through guardians over their property are analyzed.

The article substantiates the necessity of enshrining clear legal requirements for individual participants of business association in legislation, as well as clarifying the mechanisms for exercising corporate rights in cases of restricted legal capacity or the imposition of sanctions.

Key words: corporate law, business associations, participant of a business association, authorized (share) capital, contribution to the authorized (share) capital, share in the authorized (share) capital, individual, sanctioned person, asset blocking.

Постановка проблеми. Поняття «засновник (учасник) господарського товариства» активно використовується як в законодавстві України, так і в правозастосовній практиці. Норма ст. 114 ЦК України [9] є загальною для всіх господарських товариств і встановлює, що їхніми учасниками можуть бути фізичні або юридичні особи. Водночас не деталізується жодних вимог щодо таких осіб. Як свідчить практика, саме фізичні особи часто засновують господарські товариства та в подальшому беруть участь в їхній діяльності.

Тож **метою цієї статті** є дослідити право фізичних осіб бути засновниками (учасниками) господарських товариств та визначити правові вимоги, що ставляться до них для набуття відповідного статусу.

Стан опрацювання проблематики. Поняття та ознаки засновників (учасників) юридичної особи, їхні види, а також правовий статус засновника (учасника) власне господарських товариств неодноразово були предметами глибинних наукових праць та цікавих юридичних дискусій. Ця тематика активно обговорюється як теоретиками, так і практикуючими правниками та навіть суддями, серед яких слід відзначити роботи Кравчука В.М., Ватраса В.А., Кібенко О.Р., Васильєвої В.В., Яворської О.С., Жорнокуя Ю.М., Майданика Р.А., Лукача І.В., Махінчук В.М., Спасибо-Фатєєвої І.В., Лукашова Р.С., Суханова М.О. та ін. Втім, предметом цього наукового дослідження будуть правові вимоги, що ставляться саме до фізичної особи засновника (учасника) господарського товариства.

Виклад основного матеріалу. Однієї з ключових умов участі фізичної особи в цивільних правовідносинах є наявність у неї необхідного обсягу дієздатності. Як зазначено у ст. 32 ЦК України, фізична особа у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (неповнолітня особа), яка наділена неповною цивільною дієздатністю, може бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи. Ні ЦК України, ні спеціальні закони, що регламентують діяльність господарських товариств, зокрема, Закони України «Про господарські товариства» [5], «Про акціонерні товариства» [4], «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [7], не містять приписів, які б прямо забороняли неповнолітнім особам бути засновниками (учасниками) таких товариств. Обмеження права на участь таких осіб у заснуванні чи діяльності господарського товариства можуть бути встановлені в установчому документі (статуті та/або засновницькому договорі) товариства.

Для набуття статусу учасника господарського товариства особа повинна зробити вклад у його статутний капітал. Цей вклад може бути у грошовій та/або негрошовій формі. Для неповнолітньої особи встановлені певні законодавчі особливості щодо розпорядження її майном, в даному випадку – передання його в статутний капітал товариства. З одного боку, ця особа може самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами; самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом; самостійно розпоряджатися грошовими коштами на рахунку, внесеними нею на своє ім'я (п. 1, 2, 4 ч. 1 ст. 32 ЦК України), а з іншого – вона вчиняє чимало правочинів за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальників. А на вчинення неповнолітньою особою правочину щодо транспортних засобів або нерухомого майна повинна бути письмова нотаріально посвідчена згода батьків (усиновлювачів) або піклувальника і дозвіл органу опіки та піклування.

Окрім цього, за наявності достатніх підстав суд за заявою батьків (усиновлювачів), піклувальника, органу опіки та піклування може обмежити право неповнолітньої особи самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією чи іншими доходами або позбавити її цього права (ч. 5 ст. 32 ЦК України).

Ці законодавчі обмеження права неповнолітніх осіб самостійно вчиняти правочини повинні обов'язково братися до уваги при внесенні такими особами вкладу у статутний капітал господарського товариства. Адже вихід за межі встановленого обсягу дієздатності у такому випадку може призвести до визнання недійсним вчиненого неповнолітньою особою правочину за заявою заінтересованої сторони.

Цивільна дієздатність особи може бути обмежена за рішенням суду. Таке рішення може бути прийнято, якщо особа страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними (ч. 1 ст. 36 ЦК України). З прийняттям відповідного рішення над особою встановлюється піклування, а сама ж особа може самостійно вчиняти лише дрібні побутові правочини. Внесення вкладу у статутний капітал господарського товариства очевидно виходить за межі поняття дрібного побутового правочину, тож не може бути здійснено цією особою самостійно. Однак це можливо за згодою піклувальника. У такому випадку фізична особа, цивільна дієздатність якої обмежена, матиме статус учасника (засновника) господарського товариства. Фактично ж, вчинення нею як учасником (засновником) господарського товариства будь-яких правочинів потребуватиме отримання на це згоди піклувальника.

Подібний підхід необхідно застосувати й у випадку визнання судом фізичної особи недієздатною. Така особа внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними. Тож цивільне законодавство забороняє недієздатній фізичній особі вчиняти будь-які правочини. Їх від її імені та в її інтересах вчиняє її опікун. Тобто, визнання особи недієздатною не призводить до втрати нею статусу учасника (засновника) господарського товариства і не позбавляє її права набувати цей статус. Проте від її імені та в її інтересах відповідні правочини, спрямовані на набуття цього статусу (зокрема, внесення вкладу у статутний капітал господарського товариства) чи реалізацію корпоративних прав учасника (засновника), здійснюватиме опікун недієздатної особи.

Фізична особа не втрачає статусу учасника (засновника) господарського товариства й у разі визнання її безвісно відсутньою чи зниклою безвісти за особливих обставин. У цих випадках над майном фізичної особи встановлюється опіка. Відповідно до ч. 3 ст. 44 ЦК України опікун над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, або особи, зниклої безвісти за особливих обставин, приймає виконання цивільних обов'язків на її користь, погашає за рахунок її майна борги, управляє цим майном в її інтересах. Поняття «майно» в розумінні ЦК України (ст. 190) охоплює речі, їхню сукупність, майнові права та обов'язки, а відтак не включає корпоративні права, які бувають і немайновими правами (як от право на участь в управлінні товариством). Водночас, ВС у справі № 910/14243/22 [3] дійшов висновку, що корпоративні права, посвідчені акціями, є індивідуально визначеним майном (майновими правами). Опираючись на таке твердження, можна висувати, що призначений опікун над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, або особи, зниклої безвісти за особливих обставин, буде здійснювати також і корпоративні права відсутньої (зниклої) особи, управляти її часткою в статутному капіталі господарського товариства.

Зі змісту ст. 3 Закону «Про господарські товариства» [5] можемо констатувати, що наявність в особи громадянства України як правового зв'язку з нашою державою не є необхідною умовою для набуття статусу учасника (засновника) господарського товариства. Відповідно до цієї норми іноземні громадяни та особи без громадянства можуть бути засновниками та учасниками господарських товариств нарівні з громадянами України, крім випадків, встановлених законодавчими актами України.

Законодавство України оперує терміном «підсанкційна особа». Такою відповідно до Порядку реалізації та моніторингу ефективності державної санкційної політики Міністерством юстиції України [1] є особа, щодо якої застосовано санкції відповідно до Закону України «Про санкції» [6]. Аналіз змісту цього закону дає можливість виокремити декілька видів санкцій, накладення яких здатне вплинути на можливість фізичної особи бути учасником (засновником) господарського товариства.

Першочергово треба звернути увагу на такий вид санкцій як «блокування активів». За змістом блокування активів – це тимчасове позбавлення права користуватися та розпоряджатися активами, що належать фізичній або юридичній особі, а також активами, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними. Докладніше ця норма роз'яснена у рішенні НКЦПФР від 13.10.2015 № 1707 [10]. Застосування цього виду санкцій означає встановлення обмеження прав на цінні папери та прав за цінними паперами щодо всіх цінних паперів, права на які обліковують-

ся на рахунках у цінних паперах власників. Тобто, при накладенні на особу санкції «блокування активів» вона не втрачає статус учасника господарського товариства, але обмежується як у праві розпоряджатися, наприклад, акціями як цінними паперами, так і в можливості здійснювати свої корпоративні права, які ці акції посвідчують.

Дослідження судами законності згаданого вище рішення НКЦПФР у справі № 640/6888/19 призвело до формування Верховним Судом висновку про те, що застосування державою спеціальних обмежувальних заходів шляхом блокування активів у випадку цінних паперів не обмежується лише речовими правами на таке майно, оскільки права за цінними паперами (права з акції) не можуть існувати окремо від речового права (права на акцію) [2].

Накладення на фізичну особу санкції «блокування активів» здатне вплинути на можливість такої особи стати учасником іншого господарського товариства. Для набуття статусу учасника господарського товариства особа повинна набути право власності на частку у його статутному (складеному) капіталі. Це можливо або на підставі договору про придбання частки, або в результаті внесення такою особою вкладу до статутного (складеного) капіталу господарського товариства. В обох цих випадках особа розпоряджається власним майном, грошовими коштами, цінними паперами, майновими правами тощо, якими фактично «оплачує» частку у статутному (складеному) капіталі. Якщо ж у результаті накладення санкції активи фізичної особи заблоковано, то і розпорядитися ними ні передавши за договором, як оплату за придбану частку, ні передавши як внесок в статутний (складений) капітал, неможливо.

На протигагу цьому фізична особа, активи якої заблоковано, не позбавлена права бути засновником господарського товариства. Тобто вчиняти фактичні та юридичні дії, спрямовані на створення господарського товариства, які не пов'язані із переданням заблокованих активів у статутний (складений) капітал товариства. Для товариств з обмеженою (додатковою) відповідальністю встановлена особлива норма, що дозволяє внесення вкладу у статутний капітал товариства протягом шести місяців з дати державної реєстрації товариства, якщо інше не передбачено статутом (ч. 1 ст. 14 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [7]). Це дає змогу підсанкційній фізичній особі бути не лише засновником, але й протягом певного періоду часу учасником товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю, не розпоряджаючись при цьому заблокованими активами. Зрештою, треба пам'ятати, що законодавство України не встановлює вимог до мінімального розміру статутного (складеного) капіталу господарського товариства (за винятком, акціонерного товариства), чи вимог до розміру вкладу учасника. Тож попри накладення такої санкції, фізична особа може бути засновником і навіть учасником господарського товариства, розпорядившись при цьому незаблокованими активами (навіть незначними) або ж скориставшись пільговим періодом для здійснення вкладу у статутний (складений) капітал товариства.

Іншим видом санкцій, накладення яких впливає на можливість фізичної особи бути учасником господарського товариства, є «стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними» (п. 1-1 Закону України «Про санкції»). У результаті його накладення на особу, вона позбавляється права власності на активи, зокрема, і частки в статутних капіталах господарських товариств, акції, що в результаті може призвести до повної втрати статусу учасника господарського товариства. Подібна ситуація була предметом судового розгляду у справі № 991/1071/24 [8]. З особи, громадянина російської федерації, на якого рішенням РНБО було накладено досліджуваний вид санкцій, було стягнуто в дохід держави 100% частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю «КЛУБ СКОВОРОДА» та 30,95% частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю «ПРОМО.ЮЕЙ».

Висновки. Засновником (учасником) господарського товариства може бути фізична особа у віці від 14 років, якщо це не заборонено установчими документами господарського товариства. У законодавстві України не встановлено обмежень щодо заснування (участі) господарських товариств фізичними особами з неповною цивільною дієздатністю (у віці від 14 до 18 років). Обмеження цивільної дієздатності та визнання особи недієздатною не є підставою позбавлення цієї фізичної особи статусу учасника (засновника) господарського товариства. Однак така особа не здатна самостійно реалізовувати корпоративні права, які належать їй як учаснику (засновнику) господарського товариства. Їх здійснюватиме в інтересах цієї особи її опікун (піклувальник).

«Блокування активів» як санкція, накладена на фізичну особу відповідно до Закону України «Про санкції», не позбавляє її статусу учасника (засновника) господарського товариства. Однак обмеження стосується права розпоряджатися часткою у статутному (складеному) капіталі господарського товариства та здійснення корпоративних прав, що впливають із цієї частки.

Такий вид санкцій, як «стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними» може призвести до позбавлення особи права на частку у статутному (складеному) капіталі господарського товариства, а відтак і статусу учасника (засновника) господарського товариства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Порядок реалізації та моніторингу ефективності державної санкційної політики Міністерством юстиції України, затв. Наказом Міністерства юстиції України від 30 вересня 2022 р. № 4201/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1166-22#Text>.
2. Постанова КАС ВС від 15 липня 2021 року у справі № 640/6888/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98344613>.
3. Постанова КГС ВС від 24 липня 2024 року у справі № 910/14243/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120626000>.
4. Про акціонерні товариства: Закон України від 27.07.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text>.
5. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text>.
6. Про санкції: Закон України від 14.08.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>.
7. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text>.
8. Рішення ВАКС від 04 березня 2024 року у справі № 991/1071/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117443150>.
9. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#n1147>.
10. Щодо порядку виконання учасниками ринків капіталу рішень Ради національної безпеки і оборони України про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій): рішення НКЦПФР від 13.10.2015 р. № 1707. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1325-15>.